

ИЗВЕСТИЯ
НА
ИНСТИТУТА ЗА БЪЛГАРСКИ ЕЗИК
„ПРОФ. ЛЮБОМИР АНДРЕЙЧИН“

К н и г а XXIX

BULGARIAN ACADEMY OF SCIENCES

PROCEEDINGS

OF

THE INSTITUTE FOR BULGARIAN LANGUAGE

“PROF. LYUBOMIR ANDREYCHIN”

Volume XXIX

Sofia • 2016

**Prof. Marin Drinov Publishing House
of Bulgarian Academy of Sciences**

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ

ИЗВЕСТИЯ
НА
ИНСТИТУТА ЗА БЪЛГАРСКИ ЕЗИК
„ПРОФ. ЛЮБОМИР АНДРЕЙЧИН“

Книга XXIX

София • 2016

Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“

РЕДАКЦИОНЕН КОМИТЕТ

доц. д-р Мария Китанова, проф. д-р Светла Коева,
проф. д-р Сия Колковска, проф. д-р Максим Стаменов (отг. редактор),
проф. д-р Марияна Цибранска-Костова

УРЕДНИК

гл. ас. д-р Иво Панчев

© Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“ – БАН, 2016

© Константин Атанасов Жеков, художник на корицата, 2016

© Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“, 2016

ISSN 0323-9934

С Ъ Д Ъ Р Ж А Н И Е

Марияна Цибранска-Костова, Магдалена Абаджиева. За лексиката с чужд произход в католическата книжнина от XVII–XVIII в. (по материал на Абагара на Филип Станиславов и сборник № 778 НБКМ на Петър Ковачев Царски).	7
Явор Милтенов. Бележки върху текстологическата история на <i>Слово за Света Троица, и за сътворението, и за съда</i> , приписвано на Климент Охридски.	47
Цветана Димитрова. Наблюдения върху местоименните клитики в историята на българския език.	90
Георги Митринов. Български следи по стенописите на църквата „Св. Архангел Михаил“ в с. Ловча, Неврокопско (дн. Драмско).	107
Лиляна Василева. Композити с първи компонент <i>едн(о)</i> - в българските и руските говори.	132
Славка Керемидчиева. Нови данни за мястото и ролята на българските диалекти в славянското езиково семейство (върху фонетични и лексикално-словообразователни материали от Общославянския лингвистичен атлас).	150
Сия Колковска, Диана Благоева. Вариантност при новата лексика в българския и полския език.	167
Цветелина Георгиева. Словното богатство в труда <i>Българска семейно-родова лексика. Енциклопедичен речник</i>	196
Мария Тодорова. Формализиран морфосинтактичен речник на глаголни фразеологизми в българския език.	207

**ЗА ЛЕКСИКАТА С ЧУЖД ПРОИЗХОД
В КАТОЛИЧЕСКАТА КНИЖНИНА ОТ XVII–XVIII в.
(По материал на Абагара на Филип Станиславов
и сборник № 778 НБКМ на Петър Ковачев Царски)**

Марияна Цибранска-Костова, Магдалена Абаджиева

Резюме. В студията се разглежда една от най-съществените особености в литературата на българите католици, а именно – влиянието на различни от българския език езикови системи в тяхната говорима и книжовна форма. Конкретният материал се извлича от два основни източника: произведението емблема за този тип книжнина – Абагара на Филип Станиславов, печатан в Рим през 1651 г., и най-ранния датиран ръкопис от 1773 г. на католическия свещеник Петър Ковачев Царски (Imperiali). На анализ са подложени определени езикови явления от областта на лексиката в профилирани бази данни, отнасящи се към православната традиция, отразена в гръцкото и старобългарското влияние, към католическата традиция и западното лексикално влияние – латинско, италианско и хърватско, а в сборника на Царски, в съответствие с процеса на създаване на книжовен език на народна основа – и към интерференциите от турски език в условията на билингвизъм в Османската империя на Балканите.

Abstract. The study focuses on one of the most substantial peculiarities of the literature of the Bulgarian Catholics – the influence of linguistic systems different from the Bulgarian language in both spoken and literary form. The concrete material is excerpted from two main sources: the emblematic for the Catholic literature Filip Stanislavov's Abagar, printed in Rome in 1651, and the earliest dated Catholic manuscript from year 1773, created by the Catholic priest from Haskovo Petar Kovatchev Tsarski (Imperiali). The analyses comprises some lexical phenomena summarized in profiled data base, which refer to the Orthodox tradition through Greek and Old Bulgarian influence, to the Catholic tradition and the Western influence through Latin, Italian and Croatian, and into Petar Tsarski's miscellany, in conformity with the process of creation of the so called literary language with vernacular base – to the interferences from the Turkish under bilingualism condition all over the Ottoman Empire on the Balkans.

Keywords: Literature of the Bulgarian catholics, Abagar, Petar Imperiali, historical lexicology

**БЕЛЕЖКИ ВЪРХУ ТЕКСТОЛОГИЧЕСКАТА ИСТОРИЯ НА
СЛОВО ЗА СВЕТА ТРОИЦА, И ЗА СЪТВОРЕНИЕТО, И ЗА СЪДА,
ПРИПИСВАНО НА КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ**

Явор Милтенов

Резюме. Студията е посветена на текстологически анализ на *Слово за Света Троица, и за сътворението, и за съда*, което няма открит конкретен гръцки източник и се смята за произведение на Климент Охридски. Съпоставката, извършена въз основа на над десет преписа, установява, че могат да се отделят три разклонения в традицията на текста – едно в ръкопис от XV в., част от сбирката на Михайловския манастир в Киев, и две в редакциите на колекцията *Златоструй*. Всички тези разклонения имат своята важност за реконструкцията на архетипа. В приложение е публикувано издание на поучението с критически апарат.

Abstract. The paper aims at conducting a text-critical analysis of the *Sermon on the Holy Trinity, the Creation and the Last Judgment*, which has no traced Greek original and is ascribed by many scholars to Clement of Ochrida. **Juxtaposition** involves more than ten copies of the work. Three branches in the textual tradition are identified: one in a 15th c. manuscript from the collection of the St. Michael's monastery in Kyiv and two in the redactions of the Chrysorrhoeas (Zlatostruy) collection. All three of them are important for reconstruction of the contents and linguistic features of the archetype. An edition of the text is appended at the end of the article.

Keywords: Clement of Ochrida, Chrysorrhoeas, textual criticism

НАБЛЮДЕНИЯ ВЪРХУ МЕСТОИМЕННИТЕ КЛИТИКИ В ИСТОРИЯТА НА БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК

Цветана Димитрова

Резюме. Студията представя някои тенденции в синтактичното поведение на местоименните клитики в контекста на историческото развитие на българския език (върху данни от най-ранните ръкописи до текстове от XVII в.). Акцентът е върху словореда им в изречението и/или във фразата, включително в рамките на групата на клитиките и спрямо други клитики, и позициите им (приглаголна и/или втора изреченска или фразова позиция). Наблюденията са предимно върху данни от корпуси, които включват текстове от различни периоди от развитието на българския език.

Abstract. The paper offers an overview of the data in the context of certain trends in the syntactic behavior of some pronominal clitics and their evolvement in the history of Bulgarian language (from the earliest manuscripts until XVII c.), with a focus on their placement in the clause and in the phrase and within the clitic cluster and in relation to other clitics and their position (pre- and post-verbal and/or second clausal). The data observed cover excerpts from a set of corpora which contain texts from different periods of the history of Bulgarian language.

Keywords: clitics, second position clitics, Old Church Slavonic, Old Bulgarian, middle Bulgarian, historical change

**БЪЛГАРСКИ СЛЕДИ ПО СТЕНОПИСИТЕ
НА ЦЪРКВАТА „СВ. АРХАНГЕЛ МИХАИЛ“
В С. ЛОВЧА, НЕВРОКОПСКО (ДН. ДРАМСКО)¹**

Георги Митринов

Резюме. В публикацията се разглеждат надписите на фасадните стенописи на църквата „Св. Архангел Михаил“ в несъществуващото днес с. Ловча, Неврокопско. Представени са преправените стари кирилски текстове с нови, гръцки. Където е възможно, е направен опит да бъде възстановен старият текст. Направен е опит да бъде показана спецификата на преправяне, т.е. похватите, използвани от специалистите при замяната на старите кирилски текстове с нови, гръцки.

Abstract. The article studies the inscriptions on the façade murals of St Archangel Michael church in the old Bulgarian village of Lovcha, Nevrokop area, that does not exist nowadays. The author presents the old Cyrillic texts rewritten later as new Greek ones. The old text has been restored where possible. The author attempts to demonstrate the specific character of the rewriting, i.e. the techniques used by the specialists when changing the old Cyrillic texts into new Greek ones. Special attention is paid to some Cyrillic texts having survived miraculously despite having been overwritten.

Keywords: Bulgarian language, epigraphy, language history, graphic peculiarities

КОМПОЗИТИ С ПЪРВИ КОМПОНЕНТ *ЕДН(О)-* В БЪЛГАРСКИТЕ И РУСКИТЕ ГОВОРИ

Лиляна Василева

Резюме. В студията се анализират сложни съществителни имена с първи компонент *едн(о)-* в двата представителни славянски езика — български и руски. Композитите са разпределени в няколко словообразователни категории — имена за носители на субстанциално отношение, номина инструменти, имена за места, имена за действия и за резултати от действия, имена за вършители на действия.

Сложните съществителни с първи компонент *едн(о)-* в диалектите на двата славянски езика са изключително разнообразни.

Abstract. The article analyzes the complex nouns with the first component *едн(о)-* in two representative Slavic languages — Bulgarian and Russian. Composites are considered in word formation categories — Names of holders of Substance relation, Nomina instrumenti, Nomina loci, Nomina actionis et resultative, Nomina actoris.

The composites with the first component *едн(о)-* in the dialects of the two Slavic languages are extremely varied.

Keywords: dialectology, word-formation, competition suffixes, competition components

**НОВИ ДАННИ ЗА МЯСТОТО И РОЛЯТА НА БЪЛГАРСКИТЕ
ДИАЛЕКТИ В СЛАВЯНСКОТО ЕЗИКОВО СЕМЕЙСТВО**
(върху фонетични и лексикално-словообразователни материали
от Общославянския лингвистичен атлас)

Славка Керемидчиева

Резюме. Въз основа на публикуваните в Общославянския лингвистичен атлас (ОЛА) лексикални и фонетични материали се извършва проекция на диалектите от българската мрежа на ОЛА върху славянския диалектен континуум – определят се отношенията им с южнославянските, западнославянските и източнославянските диалекти. Специално се изтъкват онези оригинални черти на диалектите на българския език, които определят неговата специфика на лексикално и фонетично равнище.

Abstract. Based on published in this edition lexical and phonetic materials, is presented projection of the dialects of Bulgarian network of OLA in the Slavic dialect continuum - their relations with South Slavic, West Slavic and East Slavic dialects have been determined. Special accent is made on the distinctive features of the dialects of the Bulgarian language that define their specific *lexical and phonetic level*.

Keywords: dialectology, linguogeography, Bulgarian dialects, lexicon, morphological derivation, phonetics

ВАРИАНТНОСТ ПРИ НОВАТА ЛЕКСИКА В БЪЛГАРСКИЯ И ПОЛСКИЯ ЕЗИК

Сия Колковска, Диана Благоева

Резюме. Студията е посветена на явлението лексикална вариантност в българския и полския език. В първата част се разглеждат различни схващания за вариантността и се привеждат аргументи за избора на това схващане, което е най-подходящо с оглед на задачите на изследването. Във втората част в съпоставителен план се анализират пет типа варианти в българския и полския – фонетични, акцентни, графични, родови и граматични, които са най-широко разпространени (особено при новите заемки). Установява се, че лексикалното вариране е тясно свързано с адаптацията на новите заемки към системата на езика приемник. Специфичните особености на вариантите в двата езика произтичат от типологичните характеристики на българския и полския, а също така и от особеностите на техните графични системи.

Abstract. The article deals with the phenomenon of lexical variability in both Bulgarian and Polish neology. The first part of the article discusses the views about the language variability and provides arguments for adopting the most appropriate view among them for the sake of the goals of the research. The second part of the paper analyzes from a contrastive point of view five types of variants in Bulgarian and Polish – phonetic, accent, graphic, gender and grammatical – that are more widespread (especially among new borrowings). It is found out that lexical varying is closely related to the process of adaptation of new borrowings to the system of the recipient language. The specifics of the variants arise from the typological characteristics of Bulgarian and Polish as well as from the peculiarities of the graphical systems.

Keywords: new words, lexical variability, borrowings, Bulgarian, Polish

**СЛОВНОТО БОГАТСТВО В ТРУДА
БЪЛГАРСКА СЕМЕЙНО-РОДОВА ЛЕКСИКА.
ЕНЦИКЛОПЕДИЧЕН РЕЧНИК**

Цветелина Георгиева

Резюме. Статията представя първия речник тезаурус в славянската лексикография, който реконструира картина на роднинските отношения в българския език. Работата впечатлява с обема на включената лексика, както и на картите, които илюстрират географското разпространение на езиковите единици.

Abstract. This study presents the first dictionary thesaurus in Slavic lexicography, which reconstructs Bulgarian language picture of kinship relations. The work impresses with the volume of included vocabulary and maps that illustrate the geographical distribution of linguistic units.

Keywords: vocabulary, kinship denominations, Bulgarian language

ФОРМАЛИЗИРАН МОРФОСИНТАКТИЧЕН РЕЧНИК НА ГЛАГОЛНИ ФРАЗЕОЛОГИЗМИ В БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК

Мария А. Тодорова

Резюме. Студията представя формализиран речник на морфосинтактичните характеристики на 1000 български фразеологизма с глаголна опора. Речникът е създаден за целите на автоматичната обработка на текстове и на компютърната лингвистика. Лингвистичната информация следва речниковия формализъм DELA, разработен от М. Грос. Формализираното описание комбинира категориална и граматическа информация със система от правила, представящи различни синтагматични характеристики.

Abstract. The paper presents a formalized dictionary of the morpho-syntactic characteristics of Bulgarian verb idioms aiming at their preprocessing in text. The dictionary comprises 1,000 lemmas of Bulgarian verb idioms. Their formalized description is covering categorical and grammatical information and a system of rules covering their syntagmatic characteristics. The linguistic information follows the DELA formalism, created by M. Gross.

Keywords: verb idioms, electronic dictionaries, Bulgarian language, natural language processing, language technologies